

Aýra düşen doganlar / powestden bölek

Category: Kitapcy, Powestler, Sözler

написано kitapcy | 22 января, 2025

Aýra düşen doganlar / powestden bölek AÝRA DÜŞEN DOGANLAR

Türkmen bagşyçylyk sungatynyň ägirtleriniň biri bolan Nurberdi Gulow soňky nesillere uly miras galdyrdy. Ol ata-baba gelýän milli sungatymyzyň ösmegine özboluşly goşant goşan, «Nurberdi aganyň ýoly» diýen aýdym aýdylyş ugruny emele getiren bagşydy. Ýazyjy Nurmuhammet Aýlakow bagşynyň ömür ýoly bilen içgin gyzyklanyp, irginsiz gözlegler netijesinde, Nurberdi aga hakynda baryp 1994-nji ýylda dokumental powestleriniň birini döredipdi.

Kitapçylar saýty ýazyjynyň şol powestinden bir parçany okyjylar köpçüligine ýetirmegi makul bildi.

* * *

1937-nji ýyl doňup, 1938-nji ýyl başlandy. Öň «halk duşmanlarynyň» tutulýandygy, jezalandyrylýandygy baradaky habarlary daş gulakdan eşidip ýören gum içindäki çet obalaryň adamlary indi beýle zatlary öz başlaryndan geçirýärdiler.

Haýsy obadan tutsaň, «Öten agşam pylanynam alyp gitdiler», «Obadan äkidilen adamynyň sany pylança ýetdi, hijisinden habar düşenokdan» başga gep az eşidilýärdi. Bu elhençligiň bir çeti Şahmana-da ýetdi. Bu ýerden-de birläp-ikiläp adam äkidilipdi, esli wagt bolanam bolsa, olaryň soňky ykbaly nämälimdi.

Bu bolsa geçýän zatlar sada çarwa ılatyny alasarmyk ýagdaýa saldy, olaryň howsalasyny artdyrdy. Obadan gije göçüp gidip, tutuş maşgalasy ýa-da ýeke özi serhediň aňyrsyna geçýänleriň sany köpeliýärdi.

Kolhozda brigadirlik edip ýören Gurbanberdiniň başynda-da nähilidir bir ünjüniň, howsalanyň dörändigini Nurberdi aňýardy. Ol beýle ýagdaýyň sebäbini soranda-da, Gurbanberdiden

açyk jogap alyp bilenokdy, sebäbi agasy gümmi-sümmä urýardy. Ahyry Gurbanberdi iç syryny dädesine aýtmaly boldy. Ýagdaýyny ýaşula düşündirip, maşgalasy bilen Eýrana geçmeklige onuň razyçylygyny aldy.

Ertir irden Garadegişe gitmeli bolansoň, Nurberdi bu gün işden ir geldi. Gelenem Gurbanberdi ony öýüne çagyrdy, çay-nahar edinensoňlaram, ol inisine garap, birhili howsalaly söze başlady:

– Bally, Garadegişe gitmelo bolsaň, sen ertir diýip durma, şu gije ýola düşeli, şol tarapa menem gelnejeň bilen gitmeli...

Sebäbi?..

– Sebäbini ýolda aýdaryn, bally... Sen git-de, ýol şaýyňy tut. Ýöne dädemden başga hiç kim duýmasyn.

Şunluk bilenem gep gutardy. Nurberdi öýe gelip, bu ýagdaýy dädesine gürrýň berende, onuň-da jogaby gümürtik boldy:

– Dogrudyr, habarym bar. Gurbanberdiniň aýdanlary bilen bol-da, ýol şaýyňy tutuber. Galanynam ýolda onuň özünden eşidersiň. Bu wagt gürrüňi uzaldyp durmaýly...

Olar iki ulagda üç adam bolup, ilkaşam ýola düşdüler. Gurbanberdi atyň ardyna maşgalasy Akbäbegi aldy, Nurberdiňem bir özi, esli wagt dymyşyp gitdiler. Obadan sesýetim aralyk daşlaşanlaryndan soň, Gurbanberdi dillendi:

– Nurberdi, bally, ýurt birhili bulaşýar. Düşüner ýaly bolmady. Günälimi sen, günäsizmi sen saýgarylanok, tut-ha tut, bas-ha bas. Öz obalarymyzyň gürrüňini edemok. Ony özüň-de bilýäň, Akýaýladan, Baýathajydan, Madawdan bir-iki günlükde birnäçe adamy tutupdyrlar. Köpüsini tanaýan, dönüklük, ikiýüzlilik etjek adamlar däl. Şu wagt üstlerinden düşseler, ýagşylyga garaşmaly däl.

Golaýda men barada-da hyşy-wyşy gürrüň bolupdyr, onsoň menem münküllili ýaşamaýyn diýdim, bally. Şu barsyma Garababanyň ýanyna Eýrana geçip gitjek.

– Gurbanberdi däde, senden näme günä tapyp biljekler ahry? – diýip, Nurberdi janygyp gepläp ugrandan, Gurbanberdi onuň sözünü böl-di:

– Özümde çigit ýaly günäň yokdugyna menem ynanýan, bally. Ýöne, men ýaňyja aýtdym-a, günäli günäsiz saýgarylyp durlanok

diýip. Adama ýok ýerden günä ýöňkáp, ony güm etmäni eşekden palan agdarança-da görenoklar şu wagt.

Elbetde, bally, Watandan, il-günden aýra düşmek maña-da ýeňil däl, gelnejeňe-de. Aýdypdyrlar-a geçenlerimiz: «Ýaryndan aýrylan ýedi ýyl aglar, ýurdundan aýrylan ölünçä» diýip. Meňkem şeýle bolmagy mümkin. Ýöne alaç ýok, bally, men gideýin. Saňa nesihatym, ýaşululary hor etme, hiç göwünlerine degiji bolaýmagyn! Ýeke zürýadymyz Bagtygüljigi-de goýup barýas bärde, bally, ol menden size galan ýadygärlik bolar. Ony-da gözden salmagyn! Öň-ä ony alyp gitmekçidik, ýöne öňümizde-de bize nämäniň garaşýandygy belli däl, çagany horlamaly diýdik. Gelnejeň ikimizem, näme, başa gelenini görübereris.

– Bolar, Gurbanberdi дәde, bizi gaýgy etmesene – diýip, Nurberdi söze başlasa-da, damagy dolup, mundan artyk gepläp bilmedi. Ara düşen dymşlygy ýene-ds Gurbanberdi bozdy:

– Bally, ýaşulynyň aýdym aýdýañ diýip, käwagt käýeýänini kyn görüp ýörme. Ýaşuly adamdyr, ýuwaş-ýuwaşdan ýumşaşar. Onsoňam seň arkaňda halk bar ahyry. Il-gün seň bagşyçylyk ukybyňa göz ýetirip, seni gadyrlap ugrady. Şonuň üçin hem olar irde-giçde ýaşulyny yrarlar. Galyberse-de, menem ýaşula bir zatlar barada sargandyryn. Atabal aga-da, Araz aga-da günde-günaşa onuň gulagyna öwüt-nesihat baryny guýup durlar. Dädemiň köpçüligiň öňünde durumy bolmaz. Saňa bagşyçylyk etmäge hökman rugsat berer, bally!

Seniň irde-giçde uly bagşy boljagyňa bil baglaýandyryn, ynanýandyryn, bally, şuny ýadyňda bek saklagyn!

Gurbanberdi sözüne biraz dyngy, berdi-de, ýene-de gürrüňini dowam etdirdi:

– Ýogsa-da, bally, дәdemiň özüniň-de ýaş wagty birneme aýdym-saza, bagşyçylyga baş goşandygyny bilýänsiň. Şu wagtlaram eline tamdyra alyp, hiňlenibermesi bar-a!

Ýöne soň bu zatlardan oň el çekmesiniň sebäbini weli, sen bilýän dälsiň. Bilýän, ol saňa häzir gürrüň berenok, maña bolsa irräk aýdypdy. Gulak goý, ol şeýle bolupdyr.

Ikimiziň kakamyza Berdi diýýärler eken, onuň «kör» diýen lakamy-da bolupdyr. Şoň üçin oň ady il arasynda Berdi kör

diýlip tutulypdyr. Dädemiňiziň ady-da şu wagtky tutulyşy ýaly Gul ýa-da Gul mergen däldir, Annaberdidir, munam ýeri gelende aýdaýyn. Onuň adynyň Gul bolmagynyň sebäbini-de bilip goýaý! Berdi körüň, ýagny kakamyzyň iki aýaly bolupdyr – biri ig, biri gyrnak. Dädem onuň gyrnak aýalyndan bolupdyr, kiçijikliginden akyllyja, düşbüje bolansoň, kakam onuň Annaberdi adyny tutmandyr-da, gowy görüp: «Gulum!» Gulum!» diýipdir. Şeýdibem oň Annaberdi ady ýatdan çykypdyr-da, ýörgünli ady Gul bolupdyr. Mergen goşundysyny bolsa, awanda bolup, okuny kän boş geçirmänsoň, halk goşupdyr. Şeýdibem, ol indi Gul mergen bolup ýör...

Hawa, indi gürrüňimiziň başyna öwrülip geleyli. Günlerden bir gün kakamyzyň kazasy dolýar-da, dünýäden ötyär. Dädemiz-de ol wagt oglanlak bolmaly, özi-de onuň tamdyra çyny bilen ýapysyp ýören wagty. Kakamyzyň kyrky sowlup, bir-iki gün geçer-geçmez, dädem tamdyrasyny ele alyp, çalaja öýde tyrňyldatmaga oturýar. «Aý, indi geňlenip, kyn görlüp ýörlesi ýok-la» diýipdir-dä oglan. Ine, şo wagtam onuň üstüne enesi başga agasy geläýýär. Dädemiň tamdyra çalan bolup oturşyna onuň girre gahary gelýär-de, elindäki duşak bilen bir-iki gezek ýagyrynyna syrykdyrýar-da, käýemäge durýar: «Häý, bedasyl diýsäni, dädeň kyrky ýaňyja geçdi, mazarynyň gummy guranok, näme tamdyrany onuň ölenine begenip çalyañmy?» Duşak bilen ýagyrynyna ýene bir-ikisini suňsurýar-da, tamdyranam elinden alaga-da, gapydan çykaryp zyňyp goýberýär.

– Heý, bidöwlet, seni ýene-de bir elini tamdyrally göreýin, şonda görjek oýunlaña, şonda bir syn et, haramzada!

Ine, şondan soň dädemom tamdyrany eline känbir alasy gelmändir. Aýtjak bolýanym, bally, dädem saňa käýese-de, özüni ýenjişleri ýaly ýenjenok ahyry, şonuň üçin-de, dädemiň kän bir gaharyny getirme, ýöne ol kyn görýä diýip tamdyradan, aýdym-sazdan daşlaşma!

Bilýän-ä Hudaýdyr weli, sen ahyr bagsyçylykdan abraý alaysañ gerek!

Agasy şu sözleri aýdandan, Nurberdi oňa sorag berdi.

– Sen gidil, ara aýralyk düşensoň, ele tamdyra alyp, ile çykyp, aýdym aýdyp bolarmyka, Gurbanberdi däde?

– Agzyňa alýan sözleň dagy näme seň? Biz nä ölüme barýasmy? Oba baranyňdan aýdym-saza başlabergin, emma şeýtmedigiňi eşitsem, ýaman kyn görerin. Özümiň aňry baryp, nähili ýerleşendigimiň habaryny alajyny tapsam, size ýetirjek bolaryn...

Wagt geler, bally, bi zatlar hökman düzeler. Dilegde boluň, bizem bolarys. «Ýagşy niýet – ýarym döwlet» diýipdirler danalar. Saglyk bolsa ýene biri-bimize gowşarys, bu bulagaýçylyklaryň ahyry soňuna çykan tapylar.

Nurberdi ara düşen dymşlykdan peýdalanyň, gepläp ugrady:

– Gurbanberdi däde, Garababa golaýlady, onuň aňryýanam serhet. Häzirem bir çenek, pikiriňden dänseň nädýär?

Gurbanberdi inisine sözüni dowam etdirmäge maý bermedi:

– Ýok, bally, «Är ürken ýerinden...» diýipdirler. Men gideýin. Senem şundan häzir Güdrioluma git, bu wagt Garadegişde işiň ýok, ertir barsaňam bolar. Öňüňden çykana-da meniň Eýrana geçenimk gizlemäni aýtgyn, sorasalar soramasalar aýtgyn, başartmany gitdi diýgin...

– Gurbanberdi däde, beýtsem namartlyk bolmazmy? Men muny başarman...

– Ondan namartlyk bolmaz. Sen muny hökman başarmaly. Seniň habaryň degişli ýerine barýança, biz aşmaly ýerimize aşarys, bizi gaýgy etme! Ýöne sen habar etmeseň weli, seni kän süýrärler, köp azar bererler. Hökman habar bergil, bally, hökman... Bolýar onda hoş, bally! Aýdanlarymy ýatdan çykarma!

– Bolýar, Gurbanberdi däde, gelneje sag-aman baryň – diýen Nurberdiniň damagyna lokga bir zat dykylana döndi. Dili tutuldy, iki gözünden ýaş togalanyp, ýañaklaryndam syrygyp ugrady.

Şol wagtam gelnejesi golaýrak gelmegini Nurberdiden haýyş etdi, soňam onuň maňlaýyndan taýly gezek ogşady-da, bozulanyny gizläbem durmany, agy gatyşyklyrak gepläp ugrady:

– Hoş gal, ýürek ýagym, ýüwürjim! Toýuňda baş ýeňňe bolup dik durmak, ak kejebe bilen gelin getirip bermek, eltä guwanmak nesibämde däl ekeni, arkadagym! Ýalňyz, naçar ýeňňeňden razy bolgun, boý syratyňa guwandygym! Agaň aýdanlary, meniň-de aýtdygymdyr, ýalňyz galjak howandarym! Saňa-da ýeňil düşmez,

gaýrat etgin, Nurberdijan!

Allam saña kuwwat bersin, ýüwrük atym – ýüwürjim!

Ýeňňesiniň bu sözlerinden soň-a Nurberdiniň geplemäge-de mejaly bolmady, ony şagga der basdy... Şol duran ýerinden butnabilmän, agasydyr ýeňňesiniň giden ugruna seredip, doňnaradaş bolup esli wagt esli wagt durdy. Eziz agasy, mähriban ýeňňesi bilen hoşlaşyk Nurberdä agyr degdi. Göwnüne dünýä gapyşana döndi. Ýüregi sanjyp gitdi. Ysgyny gaçdy. Gözi garaňkyrady. Kellesinde dörän agyry çekip çydardan çökderdi. Şu ýagdaýda-da ol atynyň başyny gündogara – Güdrioluma tarap öwürdi-de, ýola düşdi...

Bu obadaky daşkyrak garyndaşlarynyňka baryp, daň ukusyny almak üçin gysardy. Gözüne uky gelmedi. Ymyzganyp ugrandan basyrgandy... Hon-ha agasy bilen ýeňňesi gözden gaýyp bolup barýar. Özlerem hiç bir ýapyşalgasy bolmadyk çuňluga siňip barýarlar.

Naýynjar garaýyşly göreçlerini Nurberdä gönükdirýärler. Ondan delalat isleýärler. Nurberdi olara hemaýat etmäge hyýallanýar, emma başa baranok, olar barha daşlaşýarlar. Gözden ýitýärler. Nurberdi tisginip oýandy, dikelip biraz oturdy. Ýene-de gysarybam bir ymyzganjak ýaly etse-de, şol öňki ýagdaý gaýtalandy. Arasynda samyrdabam goýberýärdi, öz samyrdamasyna-da özi tisginip gidýärdi. Ne itiň günü bilen daňyny atyrdy.

Ertir çayyny öňe alanlaryndan, öý eýesi ynjyly nazaryny Nurberdä dikdi-de:

– Nurberdijan, bu bolup ýörşüň eýgilikmi, bally? Geleňde näme edip ýöreniňi özüň bileňok. Şu wagtam yüzüň üç ýuwulan ak esgä dönüpdür, gözleriňe gan öýlүpdür. Ukyňy-da düzüwli alyp bilmediň, yňradyň, samradyň – diýdi.

Nurberdi garyndaşyna Gurbanberdidir ýeňňesi barada howul-hara gürrüň berdi-de, hoşlaşyp, Garadegişe ugrady. Barşyna-da Gurbanberdiniň başartmany Eýrana geçip gidendigini oba şurasyna habar etdi.

Nurberdiden gijesi bilen sorag etdiler. Özlerem aralaryna az salym salyp, 5-6 adam bolup, dürli sowallar berdiler. Nurberdi han şol başky aýdan sözlerini üýtgetmedi. Oňa ahyry daňa golaý rugsat berdiler.

Nurberdi ertesi Garadegişlik işlerini birýüzli edip, oba gaýtdy...

Ýarym asyrdan gowrak wagt mundan öň aýra düşen doganlaryň hersi ara çekilen tikenekli simiň bir tarapynda galyp, ömürleriniň soňky gününe çenli bir-birini zarlap gezdiler. Emma aýatda dirikäler didarlaşmak weli, olara nesip etmedi...

Powestler